

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته روابط بین الملل

عنوان:

نقش نهاد مرجعیت در نفوذ شیعیان ب ساختار قدرت سیاسی

لبنان و عراق (علامه فضل الله و آیت الله سیستانی)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر اکبر اشرفی

استاد مشاور:

جناب آقای بهروز رشیدی

پژوهشگر:

مسعود احمدوند

تابستان ۹۲

تقدیم به:

همسرم؛ همراهی مهربان

تشکر و قدردانی:

از همه اساتید بزرگوام به ویژه استاد راهنما و مشاور این پایان نامه صمیمانه سپاسگزارم.

تعه‌دنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجان‌ب مسعود احمد وند دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۱۲۴۴۰۰ در رشته روابط بین الملل که در تاریخ ۹۲/۶/۱۶ از پایان نامه خود تحت عنوان نقش نهاد مرجعیت در نفوذ شیعیان ب‌ساختار قدرت سیاسی لبنان و عراق (علامه فضل الله و آیت الله سیستانی) با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجان‌ب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجان‌ب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۲/۶/۱۶

مسعود احمد وند دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره

به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات	۱
۲	۱-۱ بیان مسأله	۲
۲	۲-۱ هدف و انگیزه انتخاب موضوع	۲
۳	۳-۱ پیشینه تحقیق	۳
۱۴	۴-۱ سوالات پژوهش	۱۴
۱۵	۵-۱ فرضیه پژوهش	۱۵
۱۵	۶-۱ متغیرهای پژوهش	۱۵
۱۵	۷-۱ تعریف مفاهیم	۱۵
۱۷	۸-۱ قلمرو پژوهش	۱۷
۱۷	۹-۱ محدودیت‌ها و مشکلات پژوهش	۱۷
۱۷	۱۰-۱ روش پژوهش	۱۷
۱۷	۱۱-۱ سازماندهی پژوهش	۱۷
۱۹	فصل دوم: مرجعیت و سیاست	۱۹
۲۰	۱-۲ معنا و مفهوم شیعه	۲۰
۲۳	۲-۲ مرجع تقلید	۲۳
۲۴	۳-۲ شکل‌گیری نهاد مرجعیت	۲۴
۲۷	۴-۲ مبانی فکری تأسیس نهاد مرجعیت	۲۷
۳۰	۵-۲ پیشینه سیاسی نهاد مرجعیت	۳۰
۴۸	۶-۲ رابطه دین و سیاست	۴۸
۵۲	۷-۲ رابطه مرجعیت و سیاست	۵۲
۵۳	۸-۲ اندیشه سیاسی مراجع	۵۳
۵۶	فصل سوم: مرجعیت و سیاست در عراق	۵۶

۵۷ ۱-۳ معرفی عراق
۵۷ ۲-۳ پیشینه تشیع در عراق
۵۸ ۳-۳ وضعیت شیعیان در عراق امروز
۵۹ ۴-۳ مرجعیت و سیاست در عراق معاصر قبل از مرجعیت آیت‌الله سیستانی
۶۴ ۵-۳ مرجعیت و سیاست در عراق امروز
۶۸ ۶-۳ مرجعیت آیت‌الله سیستانی
۶۹ ۷-۳ نقش‌آفرینی فعال آیت‌الله سیستانی در سیاست
۹۸ ۸-۳ قدرت و نفوذ شیعیان در عراق
۱۰۲ ۹-۳ شیعه و قدرت سیاسی در آینده عراق
۱۰۶ فصل چهارم: مرجعیت و سیاست در لبنان
۱۰۷ ۱-۴ معرفی لبنان
۱۰۸ ۲-۴ نقش دین در ساختار سیاسی لبنان
۱۱۰ ۳-۴ تاریخ سیاسی شیعیان لبنان
۱۱۳ ۴-۴ وضعیت شیعیان در لبنان امروز
۱۱۴ ۵-۴ مرجعیت و سیاست در لبنان تا قبل از علامه فضل‌الله
۱۲۰ ۶-۴ نهادسازی‌های شیعیان در لبنان
۱۲۷ ۷-۴ نقش‌آفرینی فعال علامه فضل‌الله و سیاست
۱۳۲ ۸-۴ قدرت و نفوذ شیعیان در لبنان
۱۳۴ ۹-۴ شیعه و قدرت سیاسی در آینده لبنان
۱۳۶ فصل پنجم: مرجعیت و افزایش نفوذ سیاسی شیعیان در لبنان و عراق
۱۳۷ ۱-۵ منابع اقتدار نهاد مرجعیت در عراق و لبنان
۱۴۵ ۲-۵ شاخصه‌های افزایش نفوذ و قدرت شیعیان در ساختار سیاسی لبنان و عراق

۱۷۱	نتیجه گیری.....
۱۷۷	پیوست.....
۱۸۸	منابع و مأخذ.....

فصل اول:

کلیات

۱-۱ بیان مسأله

در هر جامعه‌ای عوامل مختلف اجتماعی، مذهبی، فرهنگی و اقتصادی بر سیاست تأثیر می‌گذارند. در جوامع اسلامی و شیعی یکی از این عوامل موثر، نهاد مرجعیت است. مرجعیت به عنوان بالاترین مقام دینی در مذهب تشیع در طول تاریخ روابطی گاه تعاملی و گاه تقابلی با نهاد سیاست برقرار کرده است. حتی در برخی مواقع مراجع تقلید علاقه‌ای به ایجاد رابطه تعاملی یا دلیلی برای رابطه تقابلی نمی‌دیده‌اند و نسبت به نهاد سیاست بی‌تفاوت بوده‌اند. در دوران معاصر در عراق و لبنان به عنوان دو کشور شیعه‌نشین نیز این رابطه فراز و نشیب داشته است. مراجع تقلید در این دو کشور در سال‌های اخیر رابطه فعالی را نسبت به نهاد سیاست در پیش گرفته‌اند. پژوهش حاضر در نظر دارد به این نقش‌آفرینی فعال در دوران مرجعیت آیت‌الله سیستانی در عراق و علامه فضل‌الله در لبنان طی یک دوره زمانی مشخص (۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ میلادی) بپردازد و بررسی کند که این نقش‌آفرینی چه تأثیری در وضعیت جامعه شیعیان این دو کشور داشته است.

۲-۱ هدف و انگیزه انتخاب موضوع

محو و مطالعه حاضر بر پایه رابطه مرجعیت و سیاست به طور کلی طی یک دوره خاص تاریخی (۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰ میلادی) در خاورمیانه بنا شده است. این ترتیب می‌تواند اهداف این پژوهش را در دو سطح نظری و کاربردی تعیین و تبیین کرد. در سطح نظری، مهمترین هدف، توضیح و تبیین معنا و مفهوم رابطه مرجعیت و سیاست است و در سطح کاربردی، نیز مهمترین هدف، ارائه پیشنهادهایی در این باره است که این هدف از طریق بررسی الگوها و سازوکارها صورت گرفته است. همچنین در زمینه انگیزه انتخاب موضوع، خاطر نشان میشود که پرداختن به این مسأله خاص در واقع مطالعه نوعی ترکیب دین و سیاست در جوامع اسلامی مختلف با شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گوناگون است.

۱-۳ پیشینه تحقیق

دو ابتدا متذکر میشود که در حوزه موضوع پژوهش ویژه با توجه به سوال اصلی این پایان نامه به صورت خاص هیچگونه تحقیقی در مراکز علمی و آموزشی دانشگاهها و مراکز اسناد و مدارک علمی ایران صورت نگرفته یا ثبت نشده است. با این وجود به صورت عام، باید به این مساله اشاره داشت که رابطه دین و سیاست به طور کلی و بحث درباره زیرشاخه‌های آن مانند مرجعیت و سیاست از جمله مفاهیمی است که ذهن بسیاری از اندیشمندان را به خود مشغول کرده است. پس از غیبت کبرای حضرت صاحب الزمان (عج) که مراجع تقلید شیعه با آثار مکتوب، رفتار یا فتاوی سیاسی خود در پی تنظیم رابطه جامعه شیعی با صاحبان قدرت و حاکمان برآمده‌اند تاکنون تعدد زیادی از متفکران در این باره تأمل کرده‌اند و در کاوشهای ذهنی شان به ترسیم ابعاد مختلف این رابطه همت گماشته‌اند. در ادامه به معرفی مهم‌ترین آثار منتشر شده در این حوزه می‌پردازیم:

۱-۳-۱ کتاب با موضوع مرجعیت و سیاست

۱. کتاب «مرجعیت و سیاست در عصر غیبت» نوشته علی نقی ذبیح‌زاده از جمله آثاری است که به بررسی رابطه مرجعیت و سیاست از زمان غیبت امام دوازدهم تاکنون می‌پردازد. این کتاب با استفاده از منابع اصیل، به تبیین اوضاع سیاسی و اجتماعی عصر هر یک از فقیهان مشهور شیعه پرداخته و خدمات علمی، معنوی و نقش سیاسی آنان در تاریخ تشیع را بررسی کرده است. لیکن در این اثر به رابطه مرجعیت و سیاست در تاریخ معاصر به ویژه سال‌های اخیر پرداخته نمی‌شود.
۲. مجموعه کتاب ۴ جلدی «تاریخ سیاسی تشیع» نوشته روح‌الله حسینیان با عنوان‌های «عصر امامت»، «دوران بحران»، «مشروعیت» و «گسترش مبارزه با سلطه بیگانگان» پیشینه رابطه مرجعیت تقلید شیعه و سیاست در دوران‌های مختلف تا زمان تشکیل حوزه علمیه قم را بررسی می‌کند.
۴. کتاب «نقش علما در سیاست از مشروطه تا انقراض قاجار» نوشته فرهاد طاهری تحقیقی است درباره تفکرات و اقدامات سیاسی علما در عصر قاجار و تاثیر آنها در تحولات و حوادث سیاسی

ایران که طی آن، مولف روند شکل‌گیری و اقدامات روحانیون را در مسائل حکومتی از شیخ کلینی تا شهید مدرس بررسی و تبیین می‌کند. برای این منظور، وی موارد گوناگونی از دخالت و توجه فعالانه علما در حل مسائل و مشکلات مردم را ذکر نموده، نقش علمای شاخص را در مبارزه با کج روی‌ها و فساد حکام شرح داده است.

۵. کتاب «اطلس شیعه» نوشته رسول جعفریان یک اثر پژوهشی است که هدف اصلی آن ارائه تصویری جغرافیایی و تاریخی از شیعه در طول تاریخ اسلام از آغاز تا به امروز است. در این کتاب تاریخ شیعه در قالب نقشه‌های جغرافیایی ارائه و حدود پیشرفت تشیع در هر مقطع تاریخی و در هر نقطه جغرافیایی نشان داده شده است. همچنین نویسنده به ارائه مواد تاریخی و توضیحی درباره سیر تطور شیعه، نقشه‌های جغرافیایی و جداول پرداخته است. تشیع در این کتاب به معنای وسیع آن مورد توجه بوده و مطالبی درباره اسماعیلیه، زیدیه و علویان نیز درج شده است. البته جریان اصیل تشیع، جریان تشیع معتدل دانسته شده که همان مذهب امامیه است.

۶. اندیشه سیاسی به عنوان یکی از وجوه بالنده حیات فکری شیعه در دوران معاصر موضوع کتاب «اسلام، سنت، دولت مدرن: نوسازی دولت و تحول در اندیشه سیاسی معاصر شیعه» نوشته سیدعلی میرموسوی است. از نگاه نویسنده، در این دوران که با بسط فرایند تجدد به کشورهای پیرامونی آغاز شد و جامعه شیعی در میدان مغناطیس مدرنیته قرار گرفت از سوی اضلاع نظام معرفتی سنتی در هم ریخت و بسیاری از مفاهیم جدید وارد ذهنیت جمعی شیعه گردید و از سوی دیگر ساخت پدرسالارانه قدرت دچار فروپاشی شد و پدیده دولت مدرن به تدریج الزامات خود را آشکار و در عرصه عمل تحمیل نمود. اندیشه سیاسی معاصر شیعه در چنین شرایطی شکل گرفت. این اندیشه، حاصل تعامل میان دو گونه مفاهیم بوده که در پیوند با ساخت و مناسبات قدیم و جدید قدرت هستند. از منظر کتاب حاضر این تعامل در چارچوب صورتبندی گفتمانی اجتهاد شکل گرفته است و مجتهدان به عنوان کارگزاران این گفتمان و وظیفه دوگانه حامیان سنت و حاملان تجدد را

عهده دار شدند . در این کتاب کوشش شده است تا وجود کژتابی و دوگانگی در اندیشه سیاسی معاصر شیعه مورد تبیین قرار گیرد.

۷. کتاب «حوزه علمیه: تاریخ، ساختار، کارکرد» نوشته سیدعباس رضوی و همکاران، جلد ۳۱ از مجموعه کتابخانه دانشنامه جهان اسلام است که در مقاله‌های آن به بحث درباره تاریخ، ساختار و کارکرد حوزه علمیه در گسترش تمدن اسلامی پرداخته می‌شود. مقاله‌های کتاب با تأملی در جنبه‌های مشترک و عام حوزه‌های علمیه و نیز با نگاهی بر عملکرد حوزه‌های علمی ه قم، ری، بغداد، نجف، حلّه، جبل عامل، اصفهان، تهران و مشهد، چگونگی سنت انتقال علوم دینی و تربیت عالمان در سطوح مختلف بررسی می‌شود. مقاله‌های این مجلد به قلم نویسندگانی از اعضای علمی بنیاد دایره المعارف اسلامی، حوزه علمی قم و استادانی از عراق و لبنان به رشقت تحریر در آمده است.

۸. کتاب «اسلام و سیاست» نوشته عادل ظاهر و حلیم برکات و ترجمه غلامرضا کاشی است. به اعتقاد نویسندگان این کتاب، اسلام و سیاست به لحاظ فلسفی و منطقی با یکدیگر سازگاری ندارند. آنان دلیل این ناسازگاری را به طور مفصل بررسی می‌کنند . در واقع آنها، سیاست را همان‌گونه که در دنیای امروز تعریف می‌شود، در نظر می‌گیرند ، نه آن‌گونه که باید باشد. به اعتقاد آنها نه تنها اسلام، بلکه هیچ دینی با سیاست جاری امروز دنیا نمی‌تواند سازگاری داشته باشد.

۹. در کتاب « دین و سیاست در اندیشه سیاسی معاصر » نوشته حمیدرضا اسماعیلی کوشش شده چگونگی رابطه دین و سیاست در تاریخ معاصر و در اندیشه سیاسی مهمترین صاحب نظران و فعالان مذهبی، در هر دوره توضیح داده شود . فصل اول این کتاب به دلیل تعدد معانی مفاهیم دین، سیاست و نسبت میان آن دو آنها را بررسی معنایی کرده و با استفاده از سه روش استقرایی، انتزاعی - منطقی و تحلیلی به بیان نظریات رایج درباره چگونگی رابطه دین و سیاست پرداخته است. نویسندگان در سه فصل بعدی به بیان شرایط متفاوت سه دوره تاریخی (مشروطه، پهلوی اول و پهلوی دوم) پرداخته و

در ادامه باتوجه به مبانی معرفتی و آثار صاحب نظران و تأثیرگذاران در هر دوره، چگونگی رابطه دین و سیاست را در اندیشه سیاسی آنان بررسی نموده است.

۱۰. کتاب «فقه و سیاست در ایران معاصر» نوشته داوود فیرحی به ارزیابی ماهیت دولت، جامعه سیاسی و شکل‌های متفاوتی از نهادها و تشکل‌های داوطلبانه علاقه‌مند است که از مختصات جامعه مدنی مدرن شمرده می‌شوند. اما این ارزیابی به فهم دو چیز بستگی دارد: یکی، حضور معمایی فقه سیاسی در جامعه پیچیده امروز و دوم، بنیاد مذهبی سیاست مدرن در جهان اسلام. این کتاب درصدد مشارکت در چنین مباحثی است.

۱-۳-۲ کتاب با موضوع مرجعیت در عراق

۱. کتاب «تشیع در عراق، مرجعیت و ایران» نوشته رسول جعفریان مروری است بر تشیع در عراق، پیشینه آن از عثمانی به این سو، فعالیت سیاسی مراجع تقلید در دو دهه سال گذشته در این کشور، ارتباط میان شیعیان ایران و عراق و در نهایت نگاهی به وضعیت سیاسی شیعه در عراق در دوره صدام و اندکی پس از آن. این کتاب در پنج فصل تنظیم شده است، فصل اول: پیشینه تشیع در عراق، فصل دوم: جغرافیای انسانی و سیاسی شیعه در عراق، فصل سوم: گستردگی حضور اتباع ایرانی در عراق در آغاز قرن بیستم، فصل چهارم: مرجعیت شیعه، عراق و ایران و فصل پنجم: مرجعیت در عراق و چالش‌های پیش رو در دوره اخیر.

۲. کتاب «نقش مرجعیت شیعه در تحولات سیاسی عراق» نوشته محمدتقی قاسم زاده به تأثیر نقش مراجعی چون آیت‌الله حکیم، آیت‌الله صدر و آیت‌الله سیستانی از تاریخ ۱۹۶۸ تا ۲۰۰۶ میلادی در تحولات سیاسی عراق می‌پردازد. از نگاه نویسنده این مراجع با آگاهی و درایت توانستند عراق را از پرتگاه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و مخصوصاً سیاسی نجات دهند و همه را به وحدت و یکپارچگی دعوت کنند، تا عراق بتواند در مقابل استکبار جهانی به خصوص آمریکا و متحدانش ایستادگی کند و به هدف نهایی خود که همان عراقی آزاد است برسد.

۳. «ناگفته‌هایی از سفر درمانی آیت‌الله سیستانی و بحران نجف» نوشته حامد الخفاف (نماینده آیت‌الله سیستانی در لبنان) و ترجمه محمدرضا مروارید است. این کتاب درباره سفر درمانی حضرت آیت‌الله سیستانی به لندن در سال ۲۰۰۴ است که با بحران نجف میان ارتش المهدی از یک سو و نیروهای اشغالگر آمریکایی و دولت عراق از سوی دیگر مقارن شد. این بحران به درگیری‌های مسلحانه‌ای در مرکز شهر نجف انجامید که دامنه آن به نجف قدیم و حرم شریف علوی نیز رسید. کتاب فوق حاصل گردآوری‌های حامد الخفاف است که در سفر به لندن، آیت‌الله سیستانی را همراهی کرد و در طول مدت درمان با ایشان بود و سپس به نجف بازگشت. نویسنده در این کتاب به واقعیت‌های مربوط به نقشی که مرجعیت شیعه در بستر بیماری درباره بحران نجف ایفا کرده بود، پرداخته است.

۴. کتاب «نهضت اسلامی شیعیان عراق» نوشته جویس ان. ویلی و ترجمه مهوش غلامی در یک مقدمه و هفت فصل سامان یافته است. مولف کتاب در مقدمه به موضوعاتی مهمی اشاره دارد و به نحوی چکیده دیدگاه‌های خود درباره جنبش سیاسی شیعیان عراق در دوره حاضر را بیان می‌دارد. مهم‌ترین اشاره او درباره آن است که نهضت اسلامی عراق را نمی‌توان جنبشی نامید که تحت‌تأثیر ایران و انقلاب اسلامی ایران شکل یافته باشد. وی با رد این باور رایج، تاریخ آغاز فعالیت این جنبش را بیست سال قبل از ظهور جمهوری اسلامی ایران می‌داند. وی در همین مقدمه تأکید دارد که جنبش اسلامی عراق، بار دیگر بر خلاف باور رایج، فرقه‌گرا نیست.

۵. کتاب «شیعه و حکومت در عراق» نوشته حسن العلوی، ترجمه محمدنبی ابراهیمی درباره اوضاع شیعیان در عراق از سال ۱۹۱۴ تا ۱۹۹۰ است. در این کتاب مواردی چون منشأ تشیع، عوامل دینی، سیاسی و اقتصادی در حرکت شیعه، نقش علما و مراجع بزرگ شیعه در مبارزه با استعمار انگلستان و کسب استقلال کشور، فرقه‌گرایی رژیم و... بررسی شده است. تشیع در عراق، از مبارزه تا انقلاب، فقها و استقلال عراق، شیعه و تأسیس حکومت در عراق و اقلیم‌گرایی حکومت از جمله مباحث این کتاب است.

۷. کتاب «سامان سیاسی در عراق جدید» نوشته امیرمحمد حاجی یوسفی و احمد سلطانی نژاد است. از نظر نویسندگان این کتاب که سه سال پس از سرگونی صدام نوشته شده است بعد از سقوط رژیم بعثی عراق، این کشور همچنان با مشکلات بسیاری در استقرار نظم سیاسی و ایجاد دولتی باثبات و فراگیر روبرو است. برگزاری چندین انتخابات در سطح ملی به ویژه انتخابات مجلس که در پاییز ۱۳۸۴ مشارکت بیشتر گروه‌های سنی مذهب را در پی داشت، نوید بخش همکاری و هماهنگی بیشتر بین گروه‌های مختلف قومی - مذهبی عراق برای ایجاد عراقی جدید بدون حزب بعث است. با این حال عراق همچنان صحنه عملیات‌های تروریستی است که با هدف برهم زدن نظم عمومی، مخالفت با اشغالگری نیروهای آمریکایی و تشدید اختلاف و درگیری بین نیروهای قومی - مذهبی توسط ترکیبی پیچیده از گروه‌های معارض و مخالف نظم موجود با حمایت و پشتیبانی برخی نیروهای خارجی انجام می‌گیرد. بسیاری از ناظران مسائل خاورمیانه بر این باورند که ویژگی خاص ژئوپلیتیکی عراق زمینه را برای ادامه و تشدید اختلافات بین گروه‌های مختلف قومی - مذهبی این کشور فراهم می‌کند. شکاف‌های قومی - مذهبی قابل توجه بین این گروه‌ها که ریشه در شکل‌گیری عراق پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی دارد همواره به عنوان یکی از مهمترین عوامل تهدید برای ثبات سیاسی این کشور محسوب شده است.

۸. کتاب «آیت‌الله سیستانی و عراق جدید» نوشته مسیح مهاجری مجموعه مقالاتی است که در سفر ۱۳۹۰ نویسنده به عتبات عالیات، که در جریان آن دیداری با آیت‌الله سیستانی نیز داشته، نگاشته شده است. از نگاه نویسنده آنچه در عراق در سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۰ جریان یافت، در عین حال که مبارزه با اشغالگری بود، نوعی عقلانیت و تدبیر را نیز به همراه داشت که توانست ساختاری نسبتاً قابل قبول به حاکمیت سیاسی این کشور ببخشد. بخش قابل توجهی از این دستاوردها را ملت عراق مدیون مرجعیت شیعه است که با بیداری و هوشیاری سیاسی و با تکیه بر فقاقت و معارف اسلامی توانست صحنه سیاسی عراق را علی‌رغم مشکلات و موانع زیادی که داشت به سوی انسجامی منطقی به پیش ببرد و عراق جدید را با توجه به آراء مردم و با احترام به خواست و اراده

ملت عراق بنا کند. تاریخ عراق در عصر حاضر به ویژه در بخش مربوط به شکل‌گیری عراق جدید، این واقعیت را به روشنی به رخ می‌کشد که آیت‌الله سیستانی نقش مهمی در شکل‌گیری عراق جدید دارد.

۱۰. «عراق در جستجوی آینده» نوشته حسن‌لطیف الزبیدی و ترجمه علی شمس تحولات عراق را از زمان کودتای صدام تا دوران پس از سقوط دیکتاتوری وی و به‌دست‌گیری حاکمیت توسط عراقی‌ها مورد بررسی قرار می‌دهد. نکته قابل توجه نگاه آینده‌پژوهی مؤلفان به اوضاع عراق پس از سقوط صدام است که به بررسی نقش گروه‌ها، احزاب سیاسی، قومیت‌ها و مذاهب از جمله شیعیان، سنی‌ها، کردها و کشورهای همسایه به ویژه جمهوری اسلامی ایران و همچنین نقش امریکا به عنوان رهبر کشورهای ائتلاف در حمله به عراق پرداخته و سناریوهایی را برای آینده این کشور ارائه کرده‌اند.

۱-۳-۳ پایان‌نامه با موضوع مرجعیت در عراق

۱. «بررسی نقش شیعیان عراق در تحولات سیاسی و اجتماعی این کشور» عنوان پایان‌نامه‌ای است که توسط مهدی محمدی‌بیدختی نوشته شده است. بررسی علل ناکامی شیعیان عراق در دستیابی به قدرت سیاسی علیرغم اکثریت ۶۵ درصدی در این کشور و همچنین بررسی علل و عوامل دستیابی به ساختار قدرت پس از سقوط صدام حسین موضوع اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد. در نتیجه‌گیری این تحقیق بیان شده است که: کسب ۱۴۵ و ۱۲۷ کرسی به ترتیب در اولین و دومین مجمع عمومی، کسب پست نخست وزیری، اختصاص ۱۷ وزارتخانه در دولت انتقالی، آزادی عمل و ضمانت تامین امنیت برگزاری مراسمات مذهبی به ویژه مراسم حسینی، ممنوعیت فعالیت حزب بعث، تاثیرگذاری مثبت مرجعیت دینی بر تحولات سیاسی، حضور فعال کلیه اقشار مردم در انتخابات، همبستگی شیعیان و کردها، تاکید بر هویت اسلامی ملت عراق همه نشان‌دهنده تاثیرات مثبت شیعیان بر تحولات سیاسی اخیر این کشور است.

۲. پایان‌نامه «تأثیر سقوط صدام بر توسعه و نفوذ اندیشه شیعه در حاکمیت عراق» به پژوهشگری محمدعلی ابراهیمی خبازی سامان یافته است. هدف پژوهش بررسی تأثیر سقوط رژیم صدام حسین و نقش گروه‌های شیعه در دولت‌سازی عراق پس از صدام و بررسی میزان حضور اندیشه سیاسی شیعه در حاکمیت و قانون اساسی عراق است. در این پژوهش بررسی اندیشه سیاسی شیعه و پروسه دولت‌سازی در عراق مورد بررسی قرار گرفته است. نتیجه نشان می‌دهد بعد از سرنگونی صدام یک دولت با اکثریت شیعه در عراق تشکیل گردید و شیعیان به طور قانونی در حاکمیت این کشور سهم شدند ولی به جهت نفوذ امریکا اندیشه شیعه در حاکمیت و قانون اساسی عراق محقق نگردید.

۳. پایان‌نامه «وضعیت سیاسی و اجتماعی شیعیان عراق از ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۶» توسط مهدی بهمنی نگاشته شده است. در این تحقیق با ارائه تحلیلی از موقعیت شیعیان در عراق، اصلی‌ترین دلایل حاشیه نشینی آنها در قرون گذشته و روی کار آمدنشان در سال‌های اخیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. اهم نتایج پژوهش حاضر را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. ساختار سیاسی عراق تا قبل از سقوط رژیم بعثی اقلیت محور بود و شیعیان با وجود در اختیار داشتن اکثریت جمعیتی و سایر ظرفیت‌ها در حاشیه قرار داشتند. در حالی که با وجود آمدن شرایط جدید سرنگونی صدام و تغییر ساختار پیشین امکان عملی برای حاکمیت اکثریت شیعی فراهم شده است. ۲. مهمترین موانع فراوری شیعیان عراق در مسیر مشارکت در قدرت و نظام سیاسی در ادوار مختلف، چه پیش از سرنگونی صدام و چه پس از آن، به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف) عوامل داخلی: مواردی چون فرهنگ سیاسی و اجتماعی عامه و نخ بگان شیعی، فرقه‌گرایی نهادینه شده و حاکمیت قوم‌گرا (ب) عوامل خارجی: در گذشته نقش منفی کشورهای چون آمریکا، انگلیس و اعمار منطقه‌ای آنها در حاشیه نشینی شیعیان عراق تأثیر بسزایی داشته‌اند. در حالی است که افزون بر ادامه روند گذشته در شرایط کنونی هم مواردی چون فعالیت مخرب گروه‌های تروریستی وهابی، القاعده و عوامل حاکمان سنی کشورهای عرب منطقه مهمترین تهدیدات بهبود وضعیت شیعیان عراق است.

۴. پایان‌نامه «جامعه شیعی عراق ساختار اقتصادی، اجتماعی و پیوند آن با جنبش سیاسی» نوشته سجاد دادفر به‌دنبال آن است تا با مطالعه ساخت اقتصادی و اجتماعی جامعه عراق، ارتباط آن را با جنبش سیاسی مورد بحث و بررسی قرار دهد. از نظر پژوهشگر، در کنار محرومیت شیعیان از دسترسی به مناصب سیاسی، تحولات اقتصادی و اجتماعی نیمه اول قرن بیستم که از دهه ۱۹۵۰ میلادی به بعد تاحد زیادی سرعت گرفت، به تدریج ساختار سنتی جامعه شیعی عراق را در حوزه‌های اجتماع و اقتصاد تغییر داد. اتخاذ تکنولوژی‌های جدید، گسترش ایدئولوژی‌های غیر دینی چون ناسیونالیسم عربی و کمونیسم، توسعه قدرت و وظایف دولت، تشدید پدیده مهاجرت و تسریع روند شهری شدن، افزایش امکانات تحصیلی و ظهور طبقه‌ای جدید از شیعیان جوان تحصیل کرده، در کنار تسلط بیگانگان بر اقتصاد عراق و تأثیر آن بر حیات اقتصادی شیعیان، محرومیت تجار و بازرگانان شیعه از حمایت‌های قانونی و مالی دولت، سیاست‌های برادران عارف و حزب بعث در قبال جایگاه اقتصادی شیعیان و همچنین فرصت‌ها و محرومیت‌های شهر مقدس در تأمین منابع مالی خود عواملی بودند که علاوه بر ایجاد تحول در ساخت اجتماعی و اقتصادی جامعه شیعی عراق به نظر می‌رسد در فعال شدن بعد سیاسی و مبارزاتی این جامعه نقش مهمی را ایفا نمودند.

۵. «شیعیان در دولت معاصر عراق: علل حاشیه‌ای شدن شیعیان در ساختار سیاسی عراق» نوشته رضی امیری تهرانیزاده در پی بررسی علل حاشیه‌ای شدن شیعیان در ساختار سیاسی عراق و به عبارت دیگر پاسخیابی به این سوال است که علل و عوامل منزوی شدن شیعیان در دولت‌های معاصر عراق چیست؟ نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد، علل و عوامل حاشیه‌ای شدن شیعیان در دولت معاصر عراق به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شود. یکی از علل مهم داخلی، فرهنگ سیاسی و اجتماعی شیعیان عراق و نوع نگرش و دیدگاه سیاسی آنان است. فرهنگ عشیره‌ای و قبیله‌ای از یک طرف و آداب و رسوم سنتی از طرف دیگر آثار قابل توجهی بر فرهنگ اجتماعی و سیاسی شیعیان عراق نهاده است. علت داخلی دیگر، فرهنگ سیاسی و اجتماعی نخبگان فکری و علمای شیعه است. حفظ قداست و شان مذهبی و تمسک به روحیه آرامش طلب دینی از یک طرف و استقلال مادی و

اقتصادی نسبت به دولت، بعضی از علما و مراجع و فقیهان شیعه را از دخالت در سیاست و حکومت باز داشته است. سومین عامل داخلی مربوط به فرهنگ سیاسی دولت‌های عراق است. دولت‌های معاصر عراق هیچگاه در جهت مشارکت مردمی یا دخالت و رقابت گروه‌ها و احزاب و جناح‌های گوناگون سیاسی حرکت نکرده‌اند. در مورد علل خارجی نیز می‌توان گفت، برخی از کشورهای غربی نظیر انگلیس و پس از آن آمریکا به دلیل منافع و مصالح سیاسی و اقتصادی خود در منطقه، دخالت و نفوذ قابل توجهی در سیاست و حکومت کشورهای منطقه داشته‌اند.

۶. «بررسی جایگاه شیعیان در ساختار سیاسی عراق و پیش‌بینی جایگاه آنان در آینده سیاسی این کشور» عنوان پایان‌نامه کریم امینی است. هدف این پژوهش که پیش از سرنگونی صدام به انجام رسیده تبیین ساختارسیاسی کشور عراق و جایگاه شیعیان در این ساختار است. نتیجه کلی نشان می‌دهد که در صورت تداوم رژیم فعلی عراق، جایگاهی برای شیعیان در اداره نظام سیاسی عراق قابل تصور نمی‌باشد و این گروه باید به مبارزات خود برای اسقاط رژیم صدام همراه با تعامل و همکاری با سایر گروه‌های معارض دیگر ادامه دهند و فرضیه اصلی پژوهش مورد تأیید قرار گرفته است.

۱-۳-۴ کتاب با موضوع مرجعیت در لبنان

۱. کتاب «شیعیان لبنان؛ وضعیت سیاسی و اجتماعی پس از انقلاب اسلامی ایران» نوشته داوود نوری و از مجموعه کتاب‌های شیعیان جهان است که تلاش می‌کند در ۹ فصل توصیف مناسبی از وضعیت شیعیان در لبنان ارائه کند. این کتاب با عناوینی چون آشنایی با لبنان، مباحث جمعیت‌شناختی، پراکندگی شیعیان، مراکز دینی شیعیان، ساختار اجتماعی، سیاست و نظام قدرت، فرهنگ شیعی، ساختار اقتصادی، ارتباط با جمهوری اسلامی ایران و ... گامی در جهت معرفی شیعیان لبنان برداشته است. از نظر نگارنده با ورود جمهوری اسلامی ایران به صحنه سیاسی لبنان، شیعیان این کشور با انتقال از حاشیه به مرکز ثقل تحولات، نقش زاینده‌ای در تحولات سیاسی و اجتماعی لبنان بر عهده

گرفتند. به گونه‌ای که در حال حاضر، بدون در نظر گرفتن دیدگاه‌های و خواسته‌های آنان، دستیابی به هرگونه توافق در جامعه فرقه‌ای و طایفه‌ای لبنان ممکن نیست.

۲. کتاب «دین و سیاست در حزب‌الله» نوشته امل سعد غریب و ترجمه غلامرضا تهامی است. این کتاب پایان‌نامه دکترای یک نویسنده لبنانی متولد انگلستان است که حزب‌الله را از ابعاد مختلف مورد مطالعه قرار داده است. بررسی تکیه‌گاه‌های اصلی ساختار فکری حزب‌الله در چارچوب وضع موجود اجتماعی و سیاسی کشور لبنان با تکیه بر ابعاد سه‌گانه مشتمل بر تشریح هر یک از پایه‌های فکری حزب و میزان توافق آن با دنیای لائیک معاصر، بررسی چگونگی پاسخگویی حزب‌الله به تحولات سیاسی جدید و بررسی دامنه توانایی حزب بر حفظ مبادی دینی و اخلاقی است.

۳. کتاب «لبنان، تاریخ، جامعه و سیاست» که توسط مرکز الاستشارات و البحوث گردآوری و به وسیله مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور ترجمه شده است با تاکید بر مقطع زمانی ۱۹۷۶-۱۹۷۲ به بررسی اوضاع لبنان می‌پردازد. این کتاب به موضوعاتی از جمله جغرافیای طبیعی، جغرافیای انسانی و مهاجرت‌های داخلی، معرفی ساختار قدرت و هرم سیاسی کشور، تاریخچه طوایف و پیدایش احزاب سیاسی، وضعیت ارتش و نیروهای نظامی، اوضاع اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و بهداشت می‌پردازد. همچنین گاهشمار حوادث لبنان از سال ۱۹۶۷ تا ۱۹۹۸ به عنوان پیوست به بخش پایانی کتاب اضافه شده است.

۴. کتاب «تاریخ احزاب شیعی در لبنان» گردآوری باحث للدراسات و ترجمه جواد اصغری است. این کتاب تاریخ احزاب شیعه در لبنان، روند شکل‌گیری و سیر تحولات تشیع در لبنان و نوع روابط و تعاملات تشیع لبنان با جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده است. در این کتاب به تحولات گروه‌های شیعه در لبنان و همچنین درگیری‌های مذهبی و قومی و طائفه‌ای و نقش شیعه در مبارزات لبنان علیه تجاوزات رژیم صهیونیستی اشاره شده است.